

NAGY GÁBOR

„Eszelős napok, évek jönnek”

NAGY GÁSPÁR: TUDOM, NAGY NYÁRI DÉLUTÁN LESZ

A hazai iskolai oktatásban és az általános (hivatalos és populáris) irodalomszemléletben sokáig uralkodó pozitivizmus felől nézve érthető és jogos a legújabb nyelvfilozófiai irányzatok hazai interpretációjában és gyakorlatában az a heves elutasítás, amelyben egyrészt a szerzői én rögzíthetőségének gondolata, másrészt és különösen a vallomások/képviselési líra részesül. Másfelől azonban vitatható e gyakorlat, akár az olvasók *többségének* makacs „süketségére” gondolunk (arra nevezetesen, hogy az irodalom belső körein kívül lévők „konokul” biografizálva olvasnak), akár azt a nem csekély (bár többnyire alábecsült) veszteséget vesszük számba, amely e gyakorlat hasznát viszonylagosítja. Ha az irodalmi alkotásról, a szövegről végképp leválasztjuk az alkotó személyiséget, akkor a művészetet absztraháljuk és dehumanizáljuk: megfosztjuk attól az összetevőjétől, amely összekapcsolná a lényegében távoli idegenségében létező szöveget az (átlag)emberrel; megfosztjuk magunkat a legfontosabb érvtől, amellyel olvasásra ösztönözhetnénk gyermekeinket. Hasonló kétségek merülhetnek fel irodalom és életvalóság kapcsolatának *radikális* elutasítása terén; az vitathatatlan, hogy a diktatúra megszűnése felszabadította az irodalmat képviselési/politikai *kötelezettségei* alól, túlzásnak érzem azonban e líratípus (vagy inkább gondolkodásmód és világszemlélet) lehetőségének, *lebetségességének* teljes elutasítását.

Újra- s újraolvasva a *Tudom, nagy nyári délután lesz* című verseskötetet, egyre bizonyosabbnak látszik, hogy alkotója, Nagy Gáspár is számot vetett e kérdésekkel. (Úgy is mondhatnám persze, hogy Nagy Gáspár *lírája* problematizálja/tematizálja e dilemmákat.) Annál is inkább rákényszerült erre, mert a rendszerváltás valamifajta csapdahelyzetbe hozta Nagy Gáspárt: a költőt, aki a diktatúra idején (sokunk helyett is) kiállt – saját és családja egzisztenciáját is kockára téve – olyan értékekért, melyeket az állampárt nemhogy idegennek, de veszélyesnek minősített; akinek a nevéhez/verseihez a tisztánlátást és minden bizonnyal a tisztulást, a hatalom lejárátódását és gyengülését is katalizáló folyóiratbotrányok fűződnek; aki színvonalasan, egyénien folytatott egy jelentős költői hagyományt, a Nagy László, Juhász Ferenc, Kormos István, Csoóri Sándor és mások nevéhez fűződő örökséget (hogy színvonalasan, azt persze igazolni kellene, hadd utaljak e helyütt azonban csak arra, a folyóiratok mily széles spektruma közölte/közli rendszeresen verseit); szóval a költő *szolgálatát, közéleti szerepvállalását* a kilencvenes évtized köszöni szépen, de ma már, úgy tűnik, nem kér belőle (mintha nem is szívesen emlékezne rá).

„Talán még a versek / mert a költők már nem! // A versek még valaki / szeszélye szerint / egymás mellé / elé és mögé / kerülhetnek / de a költők már szét: / ki a hallgatásba / ki a fecsegésbe” – hangzik a költő egyik keserű helyzetjelentése. Bizonyos, hogy nem minden költő érzi így: vannak nemzedékek és csoportosulások, amelyek még „össze”, ez azonban nem olthatja ki e sorok érvényességét, amik túl azon, hogy egy konkrét szerzői én tapasztalataihoz köthetők, a későbbiekben általánosabb síkra is emelik, távlatosítják a verset: egyrészt a *Magánhangzók szonettjének* felidézése által Arthur Rimbaud *tapasztalati énje* sorsának sugallatával utalva a korai elhallgatásra mint a költőket általában veszélyeztető sorsfordulatra, másrészt azáltal, hogy szintén motívikusan megidézi *A tölgyek alatt*, ill. „*A tölgyek alatt*” c. Arany-verseket s így a magánya csigaházába visszahúzódó, megbántott Arany Jánost. Ekként teremti meg, a szövegek révén *emberi sorsokat* is megidézve, a költők közötti párbeszédet, amit a szöveg felső szintje még hiányként fogalmaz meg, eljutva így a címtől (*Versek egymás közt*) a vágy teljesüléséig: költők egymás közt. (Még ha e költősorsok csak az elárulásban közösek is.)

A *mai bátrak* hangsúlyozottan személyes érintettséget megvalló sorai látszatra nem lépnek ki a magánszféra külsőleges, tehát érdektelen köreiből: „Vonulgatnak / ezek a mai bátrak / szavalgatnak és kiabálnak. / Emlékszem rájuk / (tíz éve sincs még!) / többségük kussolt (...) // Bírám voltak / megítéltek / »hogy lehetek ilyen felelőtlen?!« / ha szemből jöttem / másfele néztek...” Csakhogy a cím, a mottó és a kései Ady hangjának felélesztése újra csak egy nagyobb hagyománykörbe kapcsolja a verset. A „többségük kussolt” öntudatos vádja (öntudatos, mert arra is utal, hogy a szerzői én viszont nem kussolt) így kapcsolódik az „utolsó magyar”, Ady Endre alakjához, s áttételesen Nagy Gáspár azon elődeihez, akik szintén vállalták (vállalhatták!) Adynak ezt az örökségét: a szókimondást, az őszinteséget, az útjelző-szerepet. (Konkrétan is folytatódik a kötetben e hagyományvonal, pl. az *Arccal az Égnek* c. verssel, amely Nagy László 70. születésnapjára íródott.) Ha kategorikusan elutasítjuk ezt a lírai magatartást, ha a morális tartást megbélyegezzük mint váteszi túlzást, akkor kétségbe vonjuk – ebből a szempontból legalább – Ady lírájának mai megszólíthatóságát, s ami talán még veszélyesebb (hisz Adyt azért nem kell féltetni), az erkölcsi helytállást nem csupán a lírából utasítjuk ki, hanem azoknak az értékrendjéből, akik útmutatásért, önerősítésért fordulnak a költészethez.

A kötet egész első ciklusa a költők, a hagyomány megszólítása jegyében íródott. A ciklus címe – *Sors-lián* – a *Naponta jönnek – naponta már* c. versből származik. Itt a mindenkire váró közös sors – a halál – teremt közösséget emberek, költők, sikeresek és kevésbé sikeresek, öregek és fiatalok között: „siker és kudarc minden résztvevője / végül egyetlen intésre lehull // le bizony le a rosta szörny-likán / lebocsátja valami sodrott sors-lián / a sosem képzelt irdatlan mélybe”. A zárlatban akár önmegszólítóként is olvasható figyelmeztetés fogalmazódik meg – mintegy az öntudat, a büszkeség érvénytelenítéseként: „ne félj de tűnődj ezen naponta már / mikor még fönt járkálsz a fényben”. Halál-ciklus ez, veszteségek hol tűnődő-fájdalmas, hol kesernyész-rezignált számbavétele. A személyes fájdalom túl erkölcsi kötelesség ösztönzi számvetésre: „... ama napon / tanúskodni kell egy fehér lapon // ha már így esett – mintha szemtanú / lettem volna még – és nem por/hamu!” (*Rázkódó ősz*). Az elmúlás fájdalma átsugárzik a természeti világra is, mint az *Őszi kertek* trochaikus, a hullás képzetét keltő széttördelt nyolcasaiban: „Mennyi élet / s mennyi napfény / valahai / zöld reménység / hull alá a / levelekkel”. A ciklus komorságát ellensúlyozza a nyitóvers (*Mielőtt még*) összetettebb hangja: itt a számvetés komorságát ironizálja a technokrata világszelet képeivel („mielőtt még megáll a szív / mielőtt még visszalövik / az utolsó startot is”; „rémisztő idő // jött s azóta keresztül-kasul retúrban / úton vagyok”), az idegen tulajdonnevek elidegenítő hatásával (mely hatás nosztalgikus is lehet azon olvasó számára, akinek hozzáférhető a nevek mögött rejlő világ, Kerouac *Úton* c. regénye), groteszk-játékos képekkel („tízévesen világgá futhatok akár a tej”). Szintén ellenpontozó szerepű a *Cím-tervek mint cintermek: csupa bolt, elvetélt ötlet* című vers, ahol a „3. A repkény befutotta az összes időt” halál-sejtelmének komolyságát a „7. Még egy utolsó csípődobás, aztán égszürke beton” fintora vonja vissza. Ironikus hangvétellő a *Helyzetek már perfectumban* c. vers is, ahol a tépelődés hagyományosabb gesztusát ha nem is az önmarcangolás, de az öngúny játékos-humoros hangja váltja fel, a Nagy Gáspár költészetében félreismerhetetlenül egyedi szóalkotás poétikájával: „leeresztettem mint / egy futball-belső-csatár / ha rálép az emberfogó”.

Ám a ciklus utolsó verse végül is a tragikumra helyezi a hangsúlyt. S milyen erővel! A *Magamtól félttem...* az egész kötet egyik legjobb verse. Több szövegelőzmény – a Bibliától Balassin, Adyn keresztül József Attiláig – sűrű szövésű hálója; parafrázis, amely szövegek egész halmazából teremt egy új szövegvilágot. A cikluszáró vers révén teljesül a „költők egymás közt” vágya, reménye. S itt teljeseedik ki az egész keresztény világ közösségévé. S az az igazi paradoxon, hogy mindez a magány, a magára zárult egzisztencia erőteljes felütésével:

Magamtól félttem eleitől fogva...
magamtól
és soha senki mástól
a magamba való szörnyű némulástól

Az első sor egyetlen mozdulatnyi eltéréssel idézi József Attila *Kész a leltár* című versének első sorát („Magamban bíztam eleitől fogva”); a József Attila-vers első sora, illetve a Nagy Gáspár-vers zsoldárparafraízis. (A 90., az Isten örökkévalóságát és a bűnös ember mulandóságát éneklő zsoldár így kezdődik: „Tebenned bíztunk eleitől fogva.”) Zsoldár és leltár, könnyörgés és számvetés hoz létre összetett struktúrát. A vers zárata újabb szövegeket idéz az olvasó emlékezetébe. A „rendesen vakulगतok” az öregedésre utal: a 71. zsoldáron kívül újraírja Balassi *Istenes éneki* 12. darabját, ahol így könnyörög a költő: „Ne hagyj az sötétben s ne rejtse előlem / szerelmes orcád fényét”, illetve „Szemem csak reád néz, félvén hogy majd elvész”. Adynál is feltűnik a *vakság* motívuma Istenhez kapcsolódva: *Az Úr érkezésére* „megvakultak / Hiú szemeim”. A zárlatban a költői én a belső látás hagyományos képzetéhez paradox módon fűzi az ellentétpárt: a nézés, az ítélkező szigor kényszerűségét is vállalja: „kegyelmedből talán marad *belül / a látás / s kívül* – ha így akarod – / *a kegyetlen nézés*”. A kívül-belül kettőssége Balassi 17. énekében is megfogalmazódik: „Hogy undok vétkemből megtisztulván belől / legyek szebb hogysesem vagyok.”

Hogy Balassi szóba jöhet a *Magamtól féltem...* kapcsán, azt nyilvánvalóvá teszi a második ciklus nyitóverse, az *Esztergomi apokrif*, amelyben a költő a sebesült Balassi maszkjában tusakodik a halállal. A ciklus – *A lélek túlerejével* – folytatja a számvetést, ám itt a hangsúly nem a halál fájalmára esik – bár a költőtársakat megidéző prózai betétekben/prózaversekben ez újra hangot kap –, hanem a *mesterségre*, a versre, versírásra.

A ciklus arra a kérdésre keresi a választ: mivégre a vers, a halállal szemben? *Az élet legvadabb bozótosából* szólva, „a halálos vágta után, halálos fáradságban / a szívrengéses nappalok után” van-e a versnek értelme? A Csoóri Sándor emberi-költői útját felidéző vers zárata mintha azt sugallná, igen:

*S már zeng is a legszebb lejtésű mondat,
úsztatja magát az estéli folyó
kivilágított kottasorán.*

Másutt azonban a költészetet lefokozó képek iróniája érződik a sorokból. Tipikus Nagy Gáspár-i lelemény a „Világ-vers-szabványügyi hivatal”, „Vers-gyámügy”, „kocsmasekrestyés”. Az irónia és a groteszk a középső ciklusban – *Köz- és magánszolgálati k(v)arcolások* – válik uralkodó minőségé. Teljes versek épülnek ironikus, olykor szarkasztikus szójátékokra: a *Csapás, de hány?* a „csap” ige szócsaládjára, a *Múzsánk a kor* (és *bölcs Júliánk*) a „tilt-telt” igék különböző igekötős alakjaira.

E ciklus az *alkalmiság* és a *bensőségesség* paradox kettősségében született. Utóbbi olyan kiváló versekben kap hangot, mint a *Feleségéhez* vagy az *Óda-bevallások idején* (lám, egy szókifordítás erejéig – adó-óda – ide is belopakodik a „közszolgálati” hang, szarkasztikusan utalva arra, hogy mai világunkban a szerelmi vallomások helyébe az adóbevallások léptek). Nagy Gáspár akkor is szigorúan, pontosan szerkeszt, amikor játszik: kifacsar, elgörbít vagy éppen kisiklat. Jó példa erre a ciklus nyitóverse, az *Után és előtt* első négy sora, ahol a rímválasz időtartamának kisiklatása tematikus szerephez jut: „Nézheti ám most egyik a másikat / s kutyaként lógathatja nyelvét / beismerheti már: ő is csak elvét / sőt mámorosan és kéjjel kisiklat”.

A ciklus utolsó darabja, az *Élezés* már előremutat a további ciklusokig. A „tragikomikus Taigetosz” *Az éjben október van* történelmi tablóiiban és a *Megígért birtokunk* apokaliptikus képeiben kel igazán életre. Előbbi az „október” motívuma köré szerveződik: október mint a nemzeti történelem heroikus pillanata, október mint őszi, a tél közeledte. A „hunyorogó csillagok mínuszos entrópiája” jellemzi ezt az időt, amely nemcsak történelmi emlék, de a mulasztásokra, az árulásokra, önmegtagadásokra is figyelmeztető idő. A *Magyar abszurd* cím foglalja egybe e hónap mai jelentésének kettősségét. S a *Tompa időkben...* utal – már címével is – arra a felemás állapotra, amely a rendszerváltás utáni éveket jellemzi:

*Ha fullánkos szavaimra méltóbb,
érdemesebb császár regnálna hazámban,
mindent elkövetnék, hogy e lomba*

*és tompa időkben végbevigyem
a felségsértést –*

Vagy mint a *Helyzetjelentés Vörösmartynak* áradó, magával ragadó sorai fogalmaznak, „őszi penészt téli panasszal elkeverő” idő ez (s e keveredést – újfent a poétika csodája! – a penész–panasz kancsalrímes egybecsengése is kifejezi), ám itt még reménykedően zárul a vers: „s nyirokkal átítatott de újulni – ha hagyják – ezer meg száz évesen is kész hazaföld”, ahol élünk.

Az utolsó ciklusban ez a remény is szétfoszlanlani látszik, a pusztulás itt nem országos, de világméretű már. A *Jelek az égi ásatásból* az első figyelmeztető jelekről ad hírt: „fáradt vadlúd-lasszók suhognak / miközben őrzöngő szél / sosemlátott-színű felhőket / toboroz a boltozat sarkába”. A világlomlás bekövetkezése előtt a költő még egyszer végignéz életén, még egyszer végiggondolja azokat a témákat, amelyek a korábbi ciklusokat alakították. Visszafogott hangú, mégis torokszorító emlékverset ír József Attila halálának évfordulójára (*Csak az első havat*). Balladás hangon idézi fel Krisztus születését – s itt a cím ad igazán távlatot a versnek: *Egy végtelen ballada közepe*, a végtelennel időtlenítve a pillanatot, a ballada műfajával utalva egy sejtelmes-homályos történet hősi, de tragikus végkifejletére. *Szocio-elégiás jégkarcba* vési a közelmúlt történelmének ma is égető szégyenét, a fogolytáborok borzalmait. Az *Árulások évadában* a világ „még egy arasszal / a Pokol örvénye fölött” forog, ám a *Patmoszi trombitákban*, a Tanítvány maszkja mögül szólva, már látja „félelmes élesen a Véget / elúszni Isten lábai előtt montírozatlanul”. A *Más szomjúságban* és a *Pünkösöd utánban* a remény szólal meg a dal tiszta hangján. A ciklus és a kötet utolsó előtti verse, az egész könyv címadó verse azonban már kimondja: „eljő akkor váratlanul”. Amiért Nagy Gáspár világvége-látomása kevésbé sötét, mint a magyar költészet hagyományában általában, annak oka a hit ereje, hit abban, hogy nem marad el az *utolsó ítélet* (amely helyett még az *Apokrifban* is a semmi látomása van, az „üres árok”):

*Tudom,
emlékezetes, nagy nyári délután lesz,
s nem lesz idő megírni, leforgatni,
de mindenki – holt és eleven –
főszereplőként találkozik
a RENDEZŐVEL...*

Persze a Nagy Gáspár-i irónia itt is „megóv” a bizonyosságtól: a színészet-színjátszás köréből vett metaforika kétségbe vonja a történet valóságosságát. (De arra is utalhat, hogy az igazi valóság a *művészet*: az egyetlen jó orvos *Bianchon* doktor.)

Az utolsó ciklus a világvége-motívummal visszakapcsol az első, a halál-ciklushoz, keretbe fogva így a kötetet. De úgy is olvasható a könyv szerkezete, mint egyetlen gondolat fokozatos tágulásának-bővülésének (közjátékkal lassított) folyamata: az első két ciklus 32 verse a magánszámvetés, az utolsó előtti a történelmi-nemzeti, az utolsó pedig az egyetemes, végső emberi számvetés – e kettő ismét 32 versben, közrefogva az első két ciklussal a középső ciklus közjátékszerű, játékosabb, könnyedebb 15 versét. (Hogy e „közjáték” nem súlytalan, arra egy példát hadd idézzek még. A *Szponzorok a zongoránál* anagrammatikus játéka a mindig aktuálisan lojális újságírókat gúnyolja ki, amikor a „sirályocskáim”-ban újra kirakja a „sirámokkal” szótövét, a sirályok fültépő rikácsolásához hasonlítva így siránkozásaikat.)

A könyv címlapja, Orosz István grafikus kiváló munkája az éppen megnyíló eget, mennyboltot ábrázolja. A nyílás koporsó alakú, s a koporsóban bolygók és csillagködök kavarognak. Noha már ezzel a borítóval az apokaliptikus rettenetre figyelmezteti az olvasót Nagy Gáspár legújabb könyve, egészében mégis emberi felelősségünkre és esendőségünkre emlékeztet, az utolsó vers utolsó soraiban pedig újra megszólal – persze a Nagy Gáspár-i finom iróniával – a bizakodás is: „amikor vége a loholásnak / vége a szökéseknek is / már előre megköszönjük / a biztos landolást: / megígért birtokunkra / a jó visszatérést / amen.” (*Kortárs, 1998*)